–

Language Policy Division
Division des Politiques linguistiques

Sićaripe la romana čhibako
Kurikula pala e Romani čhib thaj
Evropako Čhibako Portfolio

Strasburgo
27 to –28 to novembro 2008

Raporto katar

O David Little

Seminarosko Raportaro

Divizija pala e Čhibaki Politika, Strasburgo

www.coe.int/lang

*E Divizija pal e **Čhibaki** Politika prinžarel mišto o finacialo suporto katar e Finlandake autoriteturi savo kerdjas i preparacija e referencijake intrumenturjengi vaš i romani thaj o organizisaripen kadale seminarosko te ovel šajutno.*

Puteripe le seminarosko

E raji Gabriella Battaini-Dragoni (Generalno Direktorica pala e Edukacija, Kultura thaj Tradicija, Ternimata thaj Sporto, DG IV) das le seminaroske participatonge jek lašo djes. Voj maladas, kaj o projekto te formiril pe jek Kurikulako Kadro pala e Romani čhib thaj pe kaća sama verzije katar Evropako Čhibako Portfolio areslas akana e finalno faza. Voj najisardas ando anav katar la Evropako Konsilo la Finlandake pala lako generozno projektosko fondingo thaj la Evropake Romenge thaj Phirutnenge Forumoske (ERTF) pala leski centralno ko-operacija. Voj sikadas baripe, kaj o Vice-Presedniko katar Ekspertongo Komiteto pa le Roma thaj le Phirutne, o raj Ian Naysmith sas prezentno thaj po seminaro line sama vi reprezentantura katar Ekspertongo komiteto katar Evropako Čartero pala Regionalni thaj Minoritetonge Čhiba thaj katar o UNESCO thaj vi o Eksekutivno Direktoro katar Evropako Centro pala Moderni Čhiba. O seminaro si jek kontribucija katar la Evropako Konsilo karing o Internacionalno Čhibako Berš katar UNESCO.

E raji Battaini-Dragoni maladas, kaj la Evropako Konsilo si de katar štar dekade involvirime pala Romenge buća. E edukacija katar le romane šavora si la konstantno prijoriteto thaj la Evropako Konsilo organizuisardas *workshops* thaj seminarura thaj producirisardas sićarimaske materijalura pa e Romengi historija thaj kultura. E paluni bući sas ankerdi katar e Rekomandacija 2000 (4) pa e Edukacija katar le Romenge/Gypsy-enge šavora ande Evropa, so sikavel e potreba te siguril pe, kaj e kurikula thaj sićarimaske materijalura arakhen pesko than ande kulturako thaj historijako identiteto le romane šavorengo thaj sikavel e importansa te aven vi reprezentantura katar e Romengi komuna uključime ande formacija katar le sićarimaske materijalura. O aktualno projekto lel egzaktno kodo drom, savo e Rekomandacija sikavel thaj del dumo e politika katar ERTF te promotil pe e Romani čhib sar importantno markero katar identiteto. E Rekomandacija mothol specifično: “Ande thema, kaj vorbil pe e Romani čhib, trobul te anzarel pe vi o šaipe te sićon le Romenge/Gypsy-enge šavora peska daki čhib ande škola.” E rola, savi khelel e angluni čhib ande šavorengo afektivno thaj intelektualno drom angle, si desa importantno thaj bari. E bari potreba akana si, te siguril pe, te e Kurikula pala e Romani čhib implementiril pe buhles thaj efektivno – jek proceso savo kam den dumo le verzije katar Evropako Čhibako Portfolio, save formirisajle specifično pala šavora thaj ternimata save sićon e Romani čhib[1]. E raji Battaini-Dragoni najisardas savorenge, kaj getisarde la Kurikulako dokumento pala e Romani Čhib thaj le ELP-onge thaj vi kodolenge, save kerde bući pe kodja sama ande pilotingoski faza. Voj maladas po agor, kaj e dimenzija katar le manušikane čačimata pala e edukacija katar le romane šavora kam ašol vi maj dur ando centro kata la Evropake Konsiloske buća.

E ambasadorka, Irma Ertman (Permanentno Reprezentatnivo la Finlandako ande la Evropako Konsilo) mothodas, kaj si but baxtali kaj šaj avel ka o seminaro, na numa kaj e Finlanda das financijsko dumo o projekto, maj but vi anda kodja, kaj andas le minoritetonge thaj le bi-privilegirime grupenge jek prijoriteto pe manušikane čačimatango than. E edukacija sikadas pe sar jek importanto faktoro pe sama katar e socialno inkluzija katar sa maj bare aktorura ande Evropa, uključime la Evropako Konsilo, la Evropaki Unia te e OSCE.

E Ambasadorka Ertman maladas, kana e Finlanda das ande la Evropako Konsilo anglal de 20 berš, athoska nas but haćaripe pa e protekcija thaj promocija katar le minoritetonge čhiba haj specifično katar e Romani čhib thaj vi le Roma korkoro dikhenas, te na avel lengi čhib buhljardi maškar le gaže, numa feri te ašel maškar le Roma. De athoskara o žanglipe thaj le atitude parugle pe pe maj laši sama katar li duj riga. Romane tekstoske knjige arakhadon pe publikaki sama thaj la Finlandako Nacionalno Edukacijako Bordo publicirisardas jek praktično kompendijumo pala škole thaj pala le komune pe la integracijaki sama katar le romane studentura.

E Ambasadorka Ertman mothodas, ke la Finlandake avtoritetura dikhen bari importansa vi ande kodo fakto, ke e Kurikula pala e Romani Čhib kerdili ande kolaboracija membronca katar e romani komuna thaj ekspertonca katar e romani kultura. Kodja si vorta ando duxo katar le centralni Evropake Konsiloske interesura thaj kodja trobul vi te ažutil, te siguril pe jek efektivno implementacija. Jek brigako fakto si, ke la edukacijake rezultatura katar le romane šavora ašen ande svako Evropako them tala nacionalo maškaruno standardo. De katar e vrjama sar von teljaren ande škola, savore šavora trobun te paćan ande pende thaj ande pengi zor. O sićaripe ande daki čhib, katka pe kaća sama pe Romani čhib, šaj avel jek kontribucija te haćardon le šavora maj zurale aj kodja šaj anel vi maj laše rezultatura.

E Ambasadorka Ertman maladas, ke importantno si o buhljaripe katar le Romengi inkluzija pe sa le linije – pe edukacija, po sastipe, pe bešimasko sektoro thaj pe la bućako sektoro. La Evropako Konsilo kerdas thaj

[1] E Kurikula pala e Romani Čhib, le duj verzije katar Evropako Čhibako Portfolio thaj e vasteski knjiga pala sićaritorja šaj dobin vi pe Romani čhib.

kam kerel vi maj dur, but laši bući pe sa kadala sektorura. Dragomasa dikhel voj o intereso la Evropaka Uniako ande paluni vrjama pe kaća sama thaj voj ažukerel jek evolucija pe sama katar jek konkretno politika pala e Romengi inkluzija ande sasti Evropa. Voj dikhel kado seminaro sar jek kontribucija pe sama katar e edukacijaki inkluzija: neve instrumentura egzistirin akana thaj e vrjama avili, te aven buhljarde ande membronge thema thaj kadja kam las palpale kodolestar so investirisardam maj anglunes.

E Ambasadorka Ertman phandadas pesko divano la vorbasa, kaj kado presentno projekto si paše te avel kompletno. Neve propozicije pala projektura pe kaća sama trobul te planirin pe thaj te konsultirin pe: cikne numa signifikantni pasura šaj kam anen e intrego implementacija katar le manušikane čačimata pala savora.

E Miranda Vuolasranta (Vice-Presednica, Evropako Romengo thaj Phirutnengo Forumo; ERTF Ambasadorka katar la Evropaki Unia) najisardas la Čhibaka Politikaka Divizijake pala lako intereso, angažmano thaj ekspertiza. E Kurikula pala e Romani Čhib si vorta jek demonstracija savi sikavel, so sa šaj aresel pe la pherda thaj aktivnona participijasa katar le Roma. E Romani čhib reflektiril le Romengo jekipe ande lingvistično diverziteto thaj si centralno pala le Romengo identiteto thaj pala e Romengi kultura. E Kurikula pala e Romani Čhib kam del dumo o drom angle, pe sama te avel e Romani čhib jek daki Evropaki čhib. Le Roma thaj e Romani čhib ži akana naj priznajime ande sa le kontinentoske kotora te aven sar kotor katar Evropaki kulturaki tradicija. E Kurikula trobul te ažutil te lašarel kodja thaj te anel la Romana čhibake sa kado priznajipe sar si kodja vi le avere Evropake dake čhibenge. E Miranda Vuolasranta najisardas le raske David Little thaj la rajake Barbara Lazenby Simpson kaj von formirinde e Kurikula pala e Romani čhib thaj la Evropako Čhibako Portfolio pala romane šavora thaj ternimata (uključime o Kompendijumo pala sićaritorja). Voj kerdas jek apelo karing le oficialni reprezentantura ando seminaro, te von den dumo e implementacija katar e Kurikula thaj katar ELPs thaj maj dur andas vi e propozicija, te kerel pe jek rekomandacija katar e Kurikula ka Evropake Konsiloske membronge thema. E raji Vuolasranta phandadas pesko divano najisarimasa la Finlandake pala lako financijsko ažutipe thaj pala lengo angažmano najisardas vi le themenge, save dine dumo e Kurikula.

O raj Ian Naysmith (Vice-Presedniko, Ekspertongo Komiteto pa le Roma thaj Phirutne/MG-S-ROM) najisardas la Čhibaka Politikaka Divizijake pala pesko akharipe ka seminaro. Vov maladas: Vi te si la Evropako Konsilo pe angluni linija ande kampanja pala le čačimata le Romenge ande Evropa, pale e decizija katar le Ministerongo Komiteto ando berš 1995 te formiril o MG-S-ROM sas jek desa baro thaj importantno paso, ke kodja sas o angluno organo, responsiblo te dikhel thaj šinavel e situacija le Romengi pe jek regularno baza. Le membrura katar o komiteto - permanentni thaj na-permanentni, Roma thaj gaže - aven nominirime katar le membronge thema, o ERTF si les jek permanentno bešimasko than ka l' kidimata katar MG-S-ROM. E Romani čhib si jek katar la bućake čhiba ando MG-S-ROM, rekomandacije thaj šerutne dokumentura paruven pe ande Romani čhib. Kodja ažutil, te siguril pe le Romengi participacija pe intrego relevansa.

O raj Naysmith maladas, ke o MG-S-ROM lašardas ande kodja vrjama e Rekomandacija pa e Edukacija katar le Romane Šavora ande Evropa thaj eksplicitno spomenisardas e Kurikula pala e Romani Čhib. E Rekomandacija kam avel diskutuime katar Stiringosko Komiteto pala Edukacija pe anglune šona 2009 thaj vov ažukerel kaj athoska kam avel vi adoptirime katar le Ministerongo Komiteto. O raj Naysmith maladas maj dur, ke e Romani čhib khelel jek centralno rola kana formirin pe le strategije pala le Romengi inkluzija. O akceso karing e informacije thaj karing e edukacija si te avel pala e Romenge komune ande lenga daki čhib. Anda kodja trobul te razvijil pe edukacijako materijalo pe Romani čhib, savo trobul te hasnil pe perdal le nacionalni granice.

O raj Naysmith phandadas pesko divano ašarindos e bući kaj kerdili te formiril pe e Kurikula pala e Romani Čhib thaj mothodas, kaj o MG-S-ROM kam del vi maj dur dumo. E čhib si jek importantno kotor katar amaro identiteto thaj pala amari kultura. Pe maj bilaši sama, la čhibaki diferencija šaj avel jek xaing katar konflikto thaj divizija; pe maj laši sama, šaj te avel jek phurt maškar le kulture thaj šaj te avel jek medijumo katar dialogo thaj katar o haćaripe jek-avreske. Sar pan-Evropaki čhib si ka e Romani čhib o baro potencialo te avel voj kasavi phurt. Numa kana e čhib či avela sićardi ande l' škole thaj le šavoren naj šansa te sićon la pe desa laši sama, athoska kodja našti te avel. Anda kodja si kaća bući kadići importantno.

Introdukcija karing o seminaro: *David Little*

La Evropako Konsilo formirisalo te arakhel le manušikane čačimata, le parlamentoski demokracija thaj le zakonoski dominanca. Pe sama katar kodo ciljo la Evropako Konsilo promotil le manušengo haćaripe thaj žanglipe katar jek Evropako identiteo kaj baziril pe kodola valorura kethane. La Evropako Konsilo del vi bari importansa kodoleske, te sićon pe čhiba, aj kodja si sar jek instrumento pala e protekcija katar la čhibako thaj la kulturako identiteto, savo lašarel e komunikacija thaj o haćaripe jek-avresko thaj kodo peravel e

intolerancija thaj e ksenofobija. *O Common European Framework of Reference for Languages (CEFR)* formirisalo te del dumo e politika katar la Evropako Konsilo kodolasa, te anzarel jek „kethanaki baza pala elaboracija katar čhibake sićarimaske planura, kurikulake kompendijumura, eksaminacije, tekstoske knjige etc. pe sa e Evropa“ (CEFR, p.1). E Kurikula pala e Romani Čhib formirisajli ande sama pe sa kaća politika thaj si kerdi te avel sa kaća funkcija vi la Romana čhibake.

O CEFR baziril pe jek akceso, savo si orijentirime pe akcija, kadala si leske xarakteristike: Amen hasnisaras e čhib te realizuisaras komunikativni aktura, save šaj aven eksterno thaj socialno (komunikacija avere manušenca) vaj interno thaj privatno (komunikacija amenca). Kana performirisaras komunikativni aktura amen hasnisaras strategije te keras e maj apropriatno thaj maj efektivno hasna katar amare lingvistični resurse. O sićipe la čhibako si, vaj barem trobul te avel, jek modo katar la čhibaki hasna thaj potreba. O akceso, savo si orijentirime pe akcija, fajdil anda kodja jek akceso karing la čhibako sićaripe thaj la čhibako sićipe kaj si orijentirime pala jek bući.

O CEFR definiril la čhibako žanglipe pe šov levelura ande trin sekcije: A1 thaj A2 (bazično aktoro) B1 thaj B2 (independentno aktoro), C1 thaj C2 (žanglo aktoro). Amen šaj hasnisaras kadala generalni referencijake levelura sar teljarimasko punkto, te keras čhibake sićarimaske planura thaj kurikulake kompendijumura, te skicirisaras sićuvimaske materijalura thaj aktivitetura thaj v' e evaluacija katar sićuvimaske rezultatura.

O akceso kaj si pe akcijaki sama orijentirime si pala CEFR fundamentalno, te hasnisaras e čhib pe sama, te keras varesave buća. Anda kodja si le sukcsesivni žanglimaske levelura definirime pe kodja, so le studentura la čhibake šaj keren ande dujto/strajini čhib/čhiba kaj žanen vaj kaj sićon. La žanglimaska definicijasa pe levelura pala panž diferentni čhibake aktivitetura (ašunipe, ginavipe, vorbaki interakcija, vorbaki produkcija, iskiripe) del amen o CEFR e šansa te las sama pe parcionalni kompetencije thaj po fakto, kaj amen sam maj laše pe recepcija (ašunipe thaj ginavipe) thaj na pe produkcija (vorbaki produkcija thaj iskiripe).

Ande sa la referencijake levelura si maj but sar numa sxeme katar "šaj kerel" deskriptorura; la atitudaki deskripcija katar dujtona/strajina čhibako žanglipe si kompletirime katar skale katar čhibaki kompetencija/čhibako kvaliteto thaj strategijake skale. Numa sar angluno paso, e Kurikula pala e Romani Čhib del korkoro peske jek limito pe skalirime deskripcija katar komunikativno atituda, kodolasa kaj hasnil katar o CEFR o akceso, savo si orijentirime pe akcija thaj pe la kolektivni referencijake levelura, te formiril resurse pala edukacijake planura, pala kurikula, pala planoske desajnera, iskiritorja katar tekstoske knjige, pala žene save formirin materijalura, pala sićaritorja, sićaritorjonge trenerja thaj žene kaj len eksaminacije.

Kadala formacijake aspektura si te len pe ande sama:

- Si te hasnil pe dragomasa – na prja lungo thaj te haćardol korkoro pestar.
- Jekhatar te avel pe praktično hasna pala edukacijake planerura, desajnerja katar edukacijake planura, iskiritorja katar tekstoske knjige, pala sićaritorja thaj pala žene kaj len eksaminacije.
- Si te avel formirime kadja, te dićol le sićuvimasko progreso.
- Si te avel bazirime pe le anglune štar levelura katar CEFR (A1, A2, B1, B2).
- Uključime si te avel e kompetencija katar ašunipe, ginavipe, vorbaki interakcija, vorbaki produkcija thaj iskiripe.
- Si te avel formirime pala trin sićuvitorjonge kategorije: Kodola, kaj si pala lende e Romani čhib o medijumo la edukacijako; kodola, kaj šaj ašunen e Romani čhib khere, numa naj len jek produktivno čhibako žanglipe; thaj kodola, kaj e Romani čhib či hasnil pe khere.
- Si te avel šinado pala studentura pe trin beršenge grupe: 3-6 beršenge, 6-10 beršenge, 10-14/15 beršenge.

Le anglune štar levelura katar CEFR si len kadala xarakteristike :

- Levelo A1 – Kodo si o angluno haćarimasko levelo katar žanglipe. Ašunimasa thaj ginavimasa le studentura šaj haćaren prinžande vorbe thaj bazake fraze; pe vorbaki interakcija thaj vorbaki produkcija von šaj hasnin partikularni vorbe vaj simpli fraze, te den anglal pe pušimata vaj šaj den bazično informacija pa but prinžande buća; pe sama katar iskiripe, von šaj ramon jek desja

xarno teksto, thon stikerja pe slike thaj (te si cikne šavora) kopirin katar jek modelo, savo getisarda o sićaritori.

- Levelo A2 – Le studentura šaj te komunicirin thaj reaguin pe bazično modo pe prinžande svako-djeseske situacije. Ašunimasa thaj iskirimasa von šaj haćaren fraze thaj phangle fraze ande 'k prinžando thaj svako-djesesko konteksto, sar paramiča kaj ašunde von maj butivar thaj prinžande tekstura (po eksemplo terminoske planura); pe sama katar la vorbaki interakcija thaj la vorbaki produkcija von šaj paruven prosto informacija thaj den prosti explanacije; iskirimasa von šaj ramon notice, mesaže thaj lila.

- Levelo B1 – Le studentura šaj te komunicirin ande diferentni situacije thaj vorton xanci maj phare situacje kaj si e situacija desa prinžandi. Ašunimasa thaj ginavimasa von šaj haćaren le šerutne punktura ande 'k klaro divano thaj ande 'k ramome teksto, savo hasnil jek desa frekventirime čhib; ande vorbaki interakcija thaj vorbaki produkcija von šaj participirin bigetome pe diskusije thaj mothon jek paramič vaj jek stori; pe sama katar iskiripe von šaj ramon prosti phangle tekstura pa jek prinžandi tematika.

- Levelo B2 – Le studentura haćaren pe maj feder ande čhib; si len paćape thaj šajipe te kontrolišin le komunikativni situacije. Ašunimasa thaj ginavimasa von šaj haćaren buhle divanura thaj kompleksni argumentura. Pe sama katar la vorbaki interakcija thaj la vorbaki produkcija von šaj aktivno te angažuin pe ande diskusije thaj den klaro detajlirime deskripcije thaj argumentura; Pe sama katar iskiripe von šaj ramon jek klaro teksto pe jek buhli tematikaki skala, hasnindos deskripcije thaj argumentura, save sikaven personalni atitude, etc.

E Kurikula pala e Romani Čhib baziril pe dešujek teme, grupirime pe panž kategorije: personalno identiteto (*Me thaj muri familja*; *O kher/karavano thaj lenge aktivitetura*); svako-djesesko trajo (*Muri komuna*; *Ande skola*; *Xabe thaj gada*); pecimata (*Festivalura thaj slave*; *Phiripe thaj transporto*); generalni/edukacijake relevance (*Vrjama, sezone, Vrjamaki kondicija*; *Natura thaj živine*); tradicija thaj kultura (*Romenge zanatura thaj profesije*; *Hobi thaj arta*). Romanipe si maj but sar numa jek "tema"; vov si relevantno pala sa le teme thaj esencialno pala sićuvipe thaj haćaripe katar le trajimasko kodo, savo sikadol parcialno ande Romani čhib. Anda kodja le deskriptorja pala Romanipe anzaren jek referencijako punkto pala kurikulake desajnerja, pala žene save formirin materijalura thaj pala sićaritorja. Von trobun te sigurin kaj o sićuvipe katar e Romani čhib uključil vi o sićuvipe katar le "trajimasko kodo" thaj kam ažutil te del godji/informacija le profesionalconen, save si dur katar o "kodo" vaj kodolen kaj naj von Roma.

Pala e mrjaža katar svako tema avel jek kontrolaki lista katar "Me šaj" deskriptorura, save sikaven školake aktivitetura thaj šaj hasnil pe pala e registracija katar sićuvimasko progreso. La kontrolake liste khelde jek centralno rola ando desajno katar duj Evropake Čhibake Portfolura (ELPs), save sikadile ande kado seminaro. O ELP kerdilo katar Evropako Konsilo paralelno le CEFR-osa. Ži akana karing 100 ELPs formirisajle ande membronge thema katar Evropako Konsilo thaj si avtorisirime katar la Evropako Konsilosko *ELP Validation Committee.* O ELP si jek instrumento kaj del dumo la čhibako sićuvipe, vov promotil o plurilingvizmo thaj anel angle o interkulturalno haćaripe thaj e interkulturalno kompetencija. Si les trin obligatorni komponente. La čhibako pasporto sikavel la komunikacijako žanglipe katar le pasportosko gazda pe sama katar dujto/strajino čhib, uključime sar dikhel pe vov/voj sumativno pe kak dino vrjamako punkto. La čhibaki biografija lokhjarel le studentoski bući, te planiril, te reflektiril pesko progreso thaj sićuvimasko progreso thaj te kerel jek evaluacija. Le "Me šaj" kontrolake liste khelen jek centralno rola. O dosje anzarel le studentoske e šansa te selektiril materijalura, te šaj te dokumentiril thaj te sikavel pesko progreso vaj pesko žanglipe ramome ande la čhibaki biografija.

E Kurikula pala e Romani Čhib: raportura

Bulgarija : *Lilyana Kovacheva, Hristo Kyuchukov*

E Lilyana Kovacheva mothol, kaj trajin 800,000 Roma ande Bulgarija thaj 90% lendar vorbin romanes. Anda kodja kaj le šavora si te sićon duj alfabetura (La ciriljako alfabeto pala e bulgarijaki čhib thaj la latinsko alfabeto pala e Romani čhib), e Romani čhib ankerdol numa ando grado 2. La Bulgarijako Ministerijumo pala e Edukacija getil jek kurikula pala le gradura 5-8; La Bulgarijake ekspertura pala strajini čhiba, kaj si len vi žanglipe katar Bulgarijako ELP, sas akharde te participin. Jek problemo si, te anas vi le kolegura ži kothe, te paćan ande importansa katar Romanipe. Pe maladi vrjama kam avel o programo vi pe *website* katar Ministerijumo pala e Edukacija. E Lilyana Kovacheva pušlas katar le participantura, te si e Romani čhib

obligatorno ande kak nacionalno edukacijako sistemo. Ande Bulgarija e Romani čhib naj obligatorno, kodja dozvolil le governoske, te na kerel laki implementacija, te avelas obligatorno, athoska o potrebno fondingo arakhelas pe.

O Hristo Kyuchukov andas jekh raporto pa jek studija, savi kerdas vov ande 'k *kindergarten* thaj ando primarno levelo, hasnindos instrumentura, save bazirin pe l' testura katar e englezicko čhib, save sas formirime ande USA. Vov arakhlas avri, ke le 4-7 beršenge šavora sićon le strukture katar e Romani čhib, numa lengi vorbaki produkcija si desa čorri; či ande l' berš maškar 7-11 naj kak signifikantno lašaripe. Numa vov maladas, ke e metodologija kaj vov hasnisardas, si puterdi pala pušimata thaj maj dur trobul te ankerdon investigacije. O Hristo Kyuchukov maladas maj dur, kaj vov hasnisardas e Kurikula pala e Romani Čhib numa ando dujto berš katar peski studija; vov našti delas komentarura pa efektiviteto katar e Kurikula, ke nas les vrjama te hasnil la desa kompletno. Vov mothodas, kaj egzistirin evidentni problemura, te sićol pe e Romani čhib sar jek daki čhib, ke voj si katar e Kurikula rigate thaj naj obligatorno. Thaj maj dur, ka l' Bulgarijake sićaritorja si jek negativno atituda, te sićol pe e Romani čhib, ke le sićaritorja paćan, o sićuvipe la Romana čhibako anel jek bilašo efekto pala sićuvipe katar la Bulgarijaki čhib. O sićaripe ande Bulgarija si generalno but centririme po sićaritoro, kodja bušel, ke e introdukcija katar maj but interaktivni metode, mangel jek signifikantno zor thaj inputo pala le sićaritorjongo treningo thaj e formacija katar ažutimange materijalura.

Čexoski Republika: *Helena Sadílková*

E Helena Sadílková mothol, ke ande Čexoski Republika e Romani čhib či sićarel pe pe primarno levelo, numa sićarel pe ande sekundarni škole thaj po univerziteto. Ando them egzistirin trin Romane dialektura thaj lenga hasnako levelo si variablo. O pilotingo katar e Kurikula pala e Romani čhib si fokusirime pe sekundarno thaj Univerzitetosko levelo. Jek kidipe pala sa le sićaritorja la Romana čhibake ando them ankerdilo thaj le projektosko plano sas lenge prezentirime. Teme sas alosarde thaj aktivitetura skicirime. Le romane sićaritorjon naj len pedagogijaki formacija thaj o CEFR naj len prinžando, thaj so sikadas pe si kodja, ke kak metodologijako ažutipe avela potrebno. Generalno sas o pilotingo efektivno: Le maj bare studentura sas maj but motivirime thaj lengo sićuvipe sas maj efektivno; kodja, kaj sas uni *native speakers* ande klasa sas jek baro ažutipe.

E Helena Sadílková maladas maj dur, ke paralelno le pilotingosa voj ankerdas jek investigacijako projekto, ande saveste ankerdilo jek testo katar studentongi receptivno thaj produktivno kompetencija ande Romani čhib ande l' šon juni thaj oktombro 2008. Ando šon juni testosajle 30 studentura ande 50 škole thaj lengo kapaciteto sas graduime pe jek štare levelongi skala. Ka 38% sas jek laši receptivno thaj produktivno kompetencija thaj ka 25% nas čisoski kompetencija. Le rezultatura katar o šon oktombro inke naj sa analizirime.

E Helena Sadílková maladas maj dur, kaj si romane spikerja ande Čexoski Republika, kaj lengo čhibako žanglipe nakhel o B2. So maj si, ande klase arakhadon studentura kaj vorbin diferentni dialektura thaj si len jek diferentno levelo kompetencijako, kodja anel uni pharimata pala le sićaritorja thaj pala le žene kaj formirin le materijalura. E Helena Sadílková phandadas pesko divano, sikaindos e importansa katar o bilingvizmo po drom angle, pala le romane šavora. Numa kado fakto naj klaro, či le ministerijumoske čiti le sićaritorjonge, anda kodja trobul te ankerdol jek puterdi publikaki debata pa e importansa, te sićardol e Romani čhib sar daki čhib. Voj maladas maj dur, ke univar arakhas vi ka l' Roma jek ambivalentno atituda karing pengi čhib, kodja bušel, e informacija katar e importansa katar e čhib trobul te buhljardol vi ande romani komuna.

Švedo: *Mai Baier, Angelina Dimiter-Taikon, Iren Horvatne*

E Mai Baier phenel, kaj e Kurikula pala e Romani Čhib si jek instrumento, savo garantuil o kvaliteto katar Romana čhibako sićaripe ando Švedo, kaj katka si le municipije responsibli te sićardol la daki čhib ande klase. De katar e vrjama kana sas e Kurikula getome hasnake, ando juni 2007, duj konferencije ankerdile pala sićaritorja la Romana čhibake thaj žene pala resurse. O CRF parudisajlas pe švedicko čhib. Jek timo katar panž sićaritorja kerdas jek evaluacija katar e Kurikula ando detajlo, pe savi klasake aktivitetura thaj materijalura sas formirime. Kodja kam avel publicirime pe švedicko, thaj englezicko čhib thaj vi pe trin Romane dialektura. O paso savo kam avel pala kodja si e formacija katar sićarimaske materijalura (tekstoske knjige) pe trin dialektura pa 11 teme katar e Kurikula.

E Iren Horvatne, jek sićaritorka kaj si la dešuštare beršengi eksperiansa, mothol, ke ande pilotosko projekto voj fokusirisardas duj teme katar e Kurikula, *Me thaj muri familja* thaj *O kher/karavano*. Voj phenel, kaj e Kurikula puterdas jek nevi perspektiva pala le šavorenge sićuvimaske potrebe. Po eksemplo, voj teljardas

peska bućasa la temasa "Me thaj muri familja" thaj teljardas le pronomenosa ande angluni persona thaj le šavora sas barikane kaj šaj denas duma pe Romani čhib. Von vorbisarde pa kodja, thaj lokhores haćarde von e importansa te den von duma ande pengi čhib. Pala berša von den duma romanes, vi te na žangle maj anglal či jek Romani vorba. O ciljo si akana, te aresen pe maj uče levelura žanglimaske.

E Angelina Dimiter-Taikon mothodas, kana voj thaj lake kolegura teljarde te gindin pa kodja, sar te žan maj dur pala e pilotoski faza, von ande e decizija te anen prinžanimaste diferentni dialektoske grupe jek-avreske. Von ažukeren kodja, te mothon le Roma ande aver thema, “kana šaj von keren kodja ando Švedo, athoska vi amen kam keras kodja ande amaro them.”

E Iren Horvatne mothodas, o materijalo kaj formirisajlo ande pilotosko projekto, kerdas le studenton maj but aktivni thaj vi ažutisardas len te sićon jek maj barvalo vokabularo. Sas len e šansa te ašunen, te vorbin thaj te ginaven romanes, thaj kana gele khere von mothode penge dadeske, penga dake barimasa so von kerde. Le pilotosko projekto phanglas e tema "Mej thaj muri familja" le tradicionalnone romane paramičenca ande diferentni dialektura. Le getome materijalura si pala sa le studentura pe svako žanglimasko levelo.

E Mai Baier mothodas, ke e bući katar le sićaritorja, save sas involvirime ande pilotosko projekto kerdas bari impresija. E decizija sas andi, te na keren pe tekstoske knjige po levelo A1, ke le sićaritorja ande kasave ekscelentni ideje. Pe maj učo levelo kam avel pala le studentura importantno, te aven len interesantni tekstura, kadja te žan maj dur o drom, te sićon e Romani čhib thaj te sićon la edukacijako žanglipe generalno.

Diskusija

Ande diskusija pa kado raporto ande pe kadala punktura:

- O Hristo Kyuchukov mothodas, ke ande Bulgarijake Romane komune, kaj del pe duma romanes, le šavora haćaren thaj vorbin romanes, numa lengo vokabularo si desa čorro. E Kurikula pala e Romani Čhib anzarel e baza te rešil pe kado problemo. Le studentonge interesura baron zurales kana von teljaren te sićon romanes. Vi la Bulgarijake raklora kamen te sićon romanes penge romane amalenca.

- O Jan Heros maladas, ke ande la Slovakijaki Republika si duj sekundarni škole kaj si e Romani čhib obligatorno.

- E Iren Horvatne mothodas, ke ande Švedosko pilotosko projekto sas e tema *Me thaj muri familja* o drom savo puterdas o vudar le studentonge. Lengi atituda pala e škola parudilas, kana von line sama kaj šaj den duma ande penga daki čhib. Te žanel o sićaritori romanes, kodja si but importantno pala l’ romane šavora, ke kodja vazdel lengi estimacija pa peste thaj kodolasa phiren von vi maj regularno ande škola.

- E Helena Sadílková mothodas, ke le šavora, save participirisarde ande Čexosko investigacijako projekto, sas but interesuime pe l’ testura (prezentirime lenge sar kompeticije) von sas barikane te šaj sikaven kaj žanen te dobin laše punktura. Le regularni sićaritorja čudosajle kana dikhle o baro angažmano le šavorengo, save sas involvirime ande kodo investigacijako projekto.

- E Stefania Kulaeva mothodas, ke le romane šavora ande Rusija či vorbin jek majoritetongi čhib, aj kodja anel len ande ‘k baro edukacijako minuso. Kana si len jek sićaritori savo vorbil romanes, kodo si maj but jek bitrenirime ženo, aj kodja si maj but jek instanca katar dispariteta. Tendencije egzistirin, te aven le sićaritorja iformirime pa e Romani čhib thaj te sićardon le šavora pe rusicko čhib. Si but romane šavora ande Rusija, save žanen lašes romanes, feri či žanen, či te ginaven čiti te ramon.

La Evropako Čhibako Portfolio pala studentura katar 6–11 beršenge: *Barbara Lazenby Simpson*

O David Little mothodas ande peski seminaroski introdukcija, ke la Evropako Čhibako Portfolio formirisajlo paralelno le CEFR-osa sar jek ažutimasko instrumento pala čhibako sićuvipe, te promotil pe o plurilingvalizmo thaj te formiril pe jek interkulturako haćaripe thaj jek interkulturaki kompetencija. Katar o starto sas amaro ciljo te formirisaras verzije katar ELP sar mediacijako drom, te sikavas e topika thaj o etoso katar e Kurikula pala e Romani Čhib le sićaritorjonge thaj studentonge.

Le trin kotora katar ELP si phangle. La čhibako pasporto si kodo, kaj lesko gazda dokumentiril pesko progreso pe sama katar lingvistikako thaj kulturako identiteto thaj generalno pesko čhibako sićuvimasko progreso. La čhibaki biografija si o “motori” savo spidel o sićuvipe angle: voj ažutil le studentoske te identificiril le sićuvimaske ciljura thaj te kerel jek evaluacija katar pesko sićuvimsako progreso te reflektiril pa

individualno sićuvimasko stilo thaj referencije thaj te lel pala peste le atitude kaj si pe sama katar e čhib thaj kultura. Ando dosje si jek than pala pasura sa angle thaj eksemplura katar sićuvimaske progresura; o starto si jek čučo than, savo paso pasostar pherdjol sar sićuvimasko progreso

Ando ELP pala studentura la Romana čhibake, save si 6-11 beršenge, tradel la čhibako pasporto le studenton, te den pe godji pa pengo identiteto. Pe rig 4 von thon pesko patreto thaj mothon pesko anav thaj mothon kaj von trajin. Kodja kerel o ELP anda jek te avel jek personalno dokumento. Aver informacije, save roden pe pe kaća rig, šaj keren pe pe jek faza kaj avel maj palal, kana si le studentura okupirime diferentnone tematikenca katar kurikula - *Me thaj muri familja, Xabe thaj gada, O kher/karavano, Hobi thaj arta.* Sa kodja si vorta pe rig 5, kaj del le studenton invitacija, te kiden penge čhibake eksperijanse pa pengi ljuma krujal. La čhibako pasporto fokusiril la interkulturako haćaripe (rig 8) thaj del le studenton zor te aven barikane kaj si le Roma (rig 9, "Buća, kaj me kamavas te mothav avere manušenge pa muri kultura thaj pa muro trajosko drom"). Kaća maj paluni rig trobul sa adicionalno te thol pe ži kana hasnil pe o ELP. Po agor pe l' riga 6 thaj 7 dozvolil la čhibako pasporto le studenton te registririn pengo progreso pe sama katar le žanglimaske levelura katar o CEFR. Laši si e ideja, te ramol pe pe kadala riga o datumo katar le kerde notice, te avel jek retrospektivno vrjamaki linija katar o sićuvipe.

La čhibaki biografija si skicirime te del le studenton motivacija. E rig 11 del len zor te gindin pa sićuvipe thaj te gindin pa peste sar sićuvimaske žene. Laši si e ideja te ramol pe jek informacija pe kaća rig pala svako sićuvimasko cikluso (e rig trobul te nevjarel pe kana naj maj but than ande l' boksura). E rig 12 si pala kodja, te thol pe jek ciljo pala e sićuvimaski faza kaj avel palal, aj kodja te kerel pe le sićaritorjoske ažutimasa. Po agor katar svako sićuvimasko cikluso le studentura thaj lenge sićaritorja dikhen pe relevantni kontrolake liste „Me šaj", save reflektirin le 11 teme katar e Kurikula pala e Romani Čhib, te dikhen, aresle von pengo ciljo vaj na. Simplificirime te keren pe von maj ušoro pala terne studentura, te haćaren von, ke le komentarura „Me šaj" si kategorisirime katar CEFR levelo thaj žanglipe – ašunipe, vakeripe (la vorbaki interakcija thaj la vorbaki produkcija) ginavipe thaj iskiripe. Le sićaritorja šaj hasnin la kontrolake liste, te planirin jek sićuvimasko cikluso, te arakhen ideje pala le klasake aktivitetura, te keren kontrola kodo, so sas ušarado po gor katar e śićuvimaski faza vaj šaj arakhen jek „grjapa" sićarimaski/sićuvimaski. Le studentur šaj hasnin len te den po gor so šaj sićon pa jek partikularno tema vaj topika, von šaj thon penge sićuvimaske ciljura, šaj kontrolišin so sićile thaj šaj registririn pengo personalno sićuvimasko progreso. Či na perel, ke numa jek sićuvimasko aktiviteto vaj sićuvimasko cikluso kam avel fokusirime numa pe jek kontrolaki lista, ke egzistirin but interkonekcije maškar le diferentni teme, sar korkori e Kurikula pala e Romani Čhib pestar sikavel. Po eksemplo, te kerde le studentura bući pa jek projekto, anavesa „Jek importantno festivalo ande muri familja vaj ande komuna", von šaj hasnin sićuvimaske djele pa panž kontrolake liste: *Me thaj muri familja, Festivalura thaj slave, Muri komuna, Xabe thaj gada, O kher/karavano thaj lenge aktivitetura.*

Jek laši ideja si, te ankerdol jek "portfoliosko djes" pe regularni intervalura, šaj te avel svako dujto vaj trito kurko, kaj žal pe kodola stepenura:

1. O sićaritori anel le studentongi sama pe rig/riga ando ELP, relevantno pe kodja, so sas la klasake palune aktivitetura.

2. Te avela potrebno, le studentura ginaven le sićaritorjoske ažutimasa o relevantno komentaro/le relevantni komentarura "Me šaj".

3. O sićaritori thaj le studentura diskutuin o komentaro/le komentarura thaj konfirmirin te šaj performirin le studentura le dine buća.

4. Le studentura farbisaren le relevantni čerhaja pe kontrolaki lista thaj aven ašarde anda lengo progreso.

Katar la čhibaki biografija len le studentura te haćaren kodja, so trobul lenge te sićon, von len te haćaren sar te sićon efektivno, von len te cenin kaj le sićuvimasa si but diferentni aktivitetura phangle, von dikhen penge jakhenca pengo progreso (le farbime čerhaja ande kontrolaki lista) thaj von len motivacija pala sićuvipe maj dur.

Ando dosje arakhadol jek patrin kaj si sa le teme registririme, kodja ažutil le studentonge te organizuin pengi bući, jek "vorbako zido" pala vorbako kidipe katar jek partikularno tema (katar kaća rig šaj keren pe kopije, te aven hasnime butivar) thaj vi jek skala pala planingo katar jek paramič, kerdi, te ašel le Romengi paramičengi tradicija žuvindi. Sar maj opre spomenime, o ciljo katar o dosje si kodo, te avel jek than, kaj le studentura šaj te kiden le eksemplarura katar pengi bući – po eksemplo planura pala paramiča, ramome

tekstura, skice, poemura vaj versura, vorbenge khelimata, certifikatura, e-majlura, postake karte thaj lila. Sa kadala buća šaj hasnin pe te thon pe rigate sar sićuvimasko materijalo pala futurosko hasnipe – po eksemplo, vorbake liste pala partikularni topike, frazake eksemplura, save sikaven la gramatikake strukture, definicije katar vorbe vaj katar fraze, bućake platforme, kaj šaj hasnin pe pala planingo katar jek oralno vaj ramome teksto. Kana thaj kana le studenton trobul te del pe zor, te keren jek kontrola katar pengo dosje thaj te anen decizija so šaj ašol thaj so šaj khoslol. Importantno si te žanel pe, ke o ELP naj jek knjiga katar forme, savi trobul pe pherdjol, korkoro jek rig kata ELP šaj lel duj vaj vi maj but berš te kompletiril pe thaj svako komentaro pe svako rig katar ELP šaj boldel pe pe 'k sićuvimasko aktiviteto. O ELP si jek importantno xaing pala bute studentongi motivacija, numa pe isto vrjama si o sićaritori slobodno te kerel bući le ELP-sa so maladjol pe lesko/lako sićuvimasko programo (ande Irska uni sićaritorja malade, ke o ELP si e maj slobodisarimaski bući kaj arakhle von ande pengi karijera).

Diskusija

Ande dikusija maladile kadala punktura

- O Hristo Kyuchukov sikadas peski briga, ke o ELP šaj dikhelas pe sar sićarimasko/sićuvimasko drom pe "gypsy" sama, specifično te na aven le maj but sićaritorja thaj školake manedžerja puterde pala interaktivno akceso sićarimaske thaj sićuvimaske.
- O Adrian March maladas, kaj le romane šavora si mobilni thaj o kompatibiliteto katar ELP katar jek školako konteksto ži aver si potencialno desa importantno.
- E Miranda Vuolasranta mothodas, kaj e Kurikula pala e Romani Čhib thaj paše o ELP te na dikhel pe sar agor jeke procesosko nego sar agor jeke startosko.

Workshop-oski bući

Bući ande cikne grupe, le participantura hasnisarde la kontrolake liste thaj le Sićaritorjosko Kompendijumo (La Evropako Čhibako Portfolio pala e Romani Čhib) te identificiril jek numero katar diferentni teme, save šaj hasnin pe pala 'k partikularno sićuvimaski bući, te losardol le sićarimasko levelo (A1, A2, B1, B2), te sikavel sar jek sićuvimaski bući vaj jek maj lungo sićuvimasko cikluso šaj te kerel pe krujal katar specifični komentarura ande kontrolaki lista, save le deskriptorja losarde.

Evropako Čhibako Portfolio pa 11–16 beršenge studentura - *Barbara Lazenby Simpson*

Ande peski prezentacija sikadas e Barbara Simpson le diferencije maškar o primarno thaj o maj teluno sekundarno ELP pala Romana čhibake studentura thaj sikadas sar o ELP šaj ažutil, te barjaren pe laše sićuvimaske praktike thaj sar del kontribucija pala la kulturako baripe thaj del dumo te arakhen pe thaj protektirin pe la importantni kulturake thaj historijake aspektura katar le Romengo trajo thaj katar e Romengi tradicija.

Ande maj teluno sekundarno ELP pherel la čhibako pasporto sa kaća funkcija, sar ando primarno modelo, numa ande sama apropriatno pe l' studentonge maj bare berš. Po eksemplo e patrin 4, kaj thol o studento personalni informacije, si formirime te avel le studentos anavengo haćaripe, sar kotor katar Romengi tradicija thaj del le studenton haćaripe kaj si len sićuvimasko drom katar nevi čhib thaj del informacija pala e performacija katar simpli buća. Le patrja 5 thaj 6 sikaven duj droma, kidindos o komunikativno žanglipe thaj eksperiansa katar čhibako hasnipe, o angluno drom si but prosto thaj o paluno ande relacija pe sama katar evaluacija korkoro pestar ando CEFR. Le studentura registririn pengo progreso pe sama katar e Romani čhib (le riga 8 thaj 9) pe sa kodo drom sar vi ando primarno ELP. Le patrja 10 thaj 11 si e refleksija pa kulture, le studentura trobun te bolden pe pala lende po agor katar svako faza, kaj si pe sićuvimaski sama, savi baziril pe teme (*Me thaj muri familja, O kher/karavano, Romenge zanatura thaj okupacije, Festivalura thaj slave*, etc.). Gindonenca thaj iskirimasa pa diferentni romane trajoske aspektura von šaj maj feder te haćaren e importansa katar tradicije thaj heritaža. E rig 12 del le studenton e šansa, te den duma ande termura katar similariteto thaj diferencija, pa eksperianse, save sas len pe aver thana vaj te den duma manušenca katar aver regionura.

Sar motori, savo spidel o sićuvimos angle, teljarel la čhibaki biografija jekha partrinasa savi fokusiril "Buća , kaj kerdem, thaj so kamavas te kerav ando futuro". Kaća patrin šaj vizitiril pe pe svako vrjama numa partikularno relevantno si pala štar teme: *O kher/karavano thaj leske aktivitetura, Muri komuna, Romenge zanatura thaj okupacije, Hobi thaj arta.* Skicirime si te del le studenton zor, te gindin pa le šajimata save egzistirin pala lengo futurno trajo thaj sar šaj te formirin les. E patrin 15 si pe sama, te barjarel pe jek laši sićuvimaski kompetencija: Kana haćaras amen so si amaro maj lašo sićuvimasko modo, athoska šaj kidas

sa amari zor te peravas amare bilaše thaj bi-efektivni sićuvimaske punktura. Le studentura trobun te bolden pe palpale kaj kaća rig, po agor katar jek sićuvimasko cikluso vaj pala jek maj buhlo sićuvimasko aktiviteto, thaj te den pe godji pa sa kodja thaj te registririn sar von sićon. Pe rig 17 identificirin le studentura le ciljura ka teljaripe katar jek sićuvimasko cikluso, thaj bolden pe po agor katar o cikluso palpale kaj kaća rig, te registririn pengo progreso. Kaja rig si gradualno pherdi ciljura thaj performacije, anda kodja si li jek importantno motivacijaki xaing pala sićuvipe maj dur (jasno si, ke kam avel potrebno te nevjarel pe kaća rig ande regularni intervalura). Po agor, la kontrolake liste ande kado ELP si specifično maj detajlirime sar kaj si ande primarno modelo: le studentura šaj registririn pengo progreso te keren le buća "Me šaj" pe trin levelura.

Ka dosje katar sekundarno ELP, kaj si maj tele katar primarno, si jek temengi registroski rig, thaj štar aver riga, skicirime te del dumo o sićuvipe katar e Romani čhib. E rig 43 del dumo o planingo katar paramiča thaj zurjarel e importansa katar e romani oralno tradicija, kodolasa, kaj del zor le studenton te kiden paramiča, pe rig 44 arakhadol jek "vorbako zido", le studentura šaj thon neve vorbe thaj šaj sićon len; e rig 45 ažutil le studentonge te organizuin xarne registracije katar paramiča thaj gičimata, save von thaj avera anen ande klasa; e rig 46 thol jek gindimasko ramo pa planingo thaj pa e organizacija katar jek ramome teksto. O dosje šaj hasnil pe te thon pe vorbake liste pala partikularni topike, eksemplura katar ramome tekstura, informacija pa relevantni *websites*, paramičenge planura, eksemplura katar lila thaj e-majlura, praktični ekspresije thaj fraze, vorbake definicije thaj kadja maj dur.

O ELP pala maj telune sekundarni studentura katar e Romani čhib si skicirime te ažutil le studentonge te reflektirin korkori pa peste sar membrura katar jek komuna, sar studentura generalno thaj sar studentura la čhibake, partikularno sar terne manuša futuroske potencijalosa, sar participantura katar historija thaj kultura, savi si la lake redečine ande demultuni vrjama, sar reprezentantura katar kaća historija thaj kaća kultura, save angeren sa kodja ando futuro. Amen paćas kaj e Kurikula pala e Romani Čhib thaj o ELP den dumo o sićuvipe katar e Romani čhib jeke modosa, savo avtomatično del dumo e prezervacija katar le Romengi kultura thaj komuna.

Diskusija

- O Adrian Marsh cirdas e sama karing o materijalo producirime ando UK katar Traveleronge Edukacijake Servizura.

- E Philia Thalgott andas e propozicija, ke la Evropake Konsiloski *website* šaj tholas jek specifično sekcija pala informacijako paruglipe, te avelas želja pala kodja.

- E Miranda Vuolasranta maladas, ke o ELP si jek ekscelentno baza pala e formacija katar neve participijake sićuvimaske akcesura. Pe kaća vrjama le ELPs thaj le sićaritorjonge kompendijumura si pe dispozicija pe englezicko čhib thaj jek pe jek romano dialekto. Akana trobul te kerel pe jek translacija katar e Kurikula pala e Romani čhib thaj le duj ELPs ande diferentni romane dialektura thaj ande relevantni nacionalni čhiba (e translacija ande nacionalni čhiba si potrebno kodoleske, te njeril pe jek oficialno akceptacija). O David Little anzardas e ideja, ke idealno avelas, te avenas bilingvalni verzije katar le ELPs, ande diferentni nacionalni čhiba thaj ande lokalno dominantno romano dialekto.

- E Lilyana Kovacheva mothodas, ke ande Bulgarija egzistiril jek statosko fondingosko centro pala e šavorengi integracija katar minoritetura pa e edukacija, savo šaj del dumo e translacija katar e Kurikula thaj le ELPs.

- O Bashkim Ibishi (Kosovo[2]) mothodas, ke vov šaj organizuil e translacija katar e Kurikula pala e Romani Čhib ande albanicko thaj ande srbicko čhib so maj sigo thaj te anel kodja ande sama katar kodola manuša, save keren e revizija katar školake kurikule.

- E Philia Thalgott maladas, ke la Evropako Konsilo del dumo o ERTF te promotil, te nakhavel thaj te fulavel e Kurikula thaj le ELPs. Voj maladas maj dur, ke le žene, save den le translacije pe komisija si te len pe peste o responsibiliteto, te aven korektni; vi e *formal permission* te kerel pe jek translacija, si te avel katar la Evropako Konsilo[3] (jek katar le razlogura si, ke kodja khosel o problemo, te avel ži ka jek translacijaki kompeticija katar similarni čhibake varijante).

[2] Sa le referencije pe la Kosovaki sama, te avel kodja e teritorija, le institutura vaj e populacija, trobun ande kodo teksto te haćadon ando konsenso la rezolucijasa 1244 katar UN Sekurimasko Konsilo, bi prejudicijako katar la Kosovako statuso.

[3] www.coe.int/lang - Section Minorities and Migrants / Romani / Translation

- O Florin Fleican mothodas, kaj o maj baro problemo pe implementacija katar e Kurikula thaj katar le ELPs kam avel o treningo le sićaritorjongo. Partikularno, o ELP či kam funkcijonišil ži kaj či del pe le sićaritorjonge jek detajlirime eksplikacija.

- E Angelina Dimiter-Taikon das e informacija, ke e Kurikula pala e Romani Čhib si već andi pe švedicko čhib thaj kam avel lašardi pe sama katar e lašardi finalno verzija.

La politikake Inicijative

La Evropako Čartero pala Regionalni vaj Minoritetonge Čhiba thaj Romani: *Dieter Halwachs*

Ando ramo katar Evropake themenge kontraktura pala minoritetura egzistirin duj instrumentura; le Ramoski Konvencija pala Nacionalni Minoritetura thaj o Čartero pala Regionalni vaj Minoritetonge Čhiba, save dozvolin la Evropake themenge te keren decizija, save čhiba kamen te arakhen ande pengi teritorija, pe sama katar o legalno sistemo, e edukacija thaj e medija. E Ukrajina thaj e Rumunija si le palune thema te ratificirin o Čartero, savo si akana pe zor ande 23 thema. Le Čarteroske thema anen svako trito berš jek raporto pa e situacija katar le minoritetonge čhiba ande lengi teritorija thaj jek ekspertongo komiteto kerel jek monitoringo katar le themenge raportura. O komiteto avel ando them, maladjol le NGO-enca thaj vi le governoske ranca, kerel rekomandacije karing le Ministerongo Komiteto. Te si e aprobacija pozitivno, le rekomandacije bišaldon ande respektivno them thaj aven publicirime pe Čarteroski *website* (savi del informacija pa statuso katar e Romani čhib ande Čarteroske thema). Čhibake minoritetura šaj anen pengo raporto ka Evropako Konsilo, numa pe kodja sama o Čartero našti hamil pe ande nacionalno zakono thaj našti porunčil, te o them astarel partikularni akcije; vov numa šaj sikavel, kaj le obligacije pe sama katar o Čartero či ankerdile. I Romani čhib si la jek specialno statuso ando Čartero sar non-teritorialno čhib. E Kurikula pala e Romani čhib šaj principialno hasnil pe katar le Čarterosko komiteto, te promotil o sićaripe katar e Romani čhib; le obligacije tala o Čartero šaj lokhjaren e implementacija katar e Kurikula thaj katar le ELPs pala studentura katar e Romani čhib.

UNESCO – "Daka čhibake buća: e lokalno čhib sar jek sićuvimaski kija": *Noro Andriamiseza*

O globalno mandato katar e UNESCO uključil jek partikularno želja pala marginalisirime manuša, thaj formiril politikake direktive, strategijake dokumentura thaj pozicijake lila, te sikavel e importansa katar bilingvalno/multilingvalno edukacija, orijentirime pe baza la daka čhibaki, sar jekh instrumento, kaj promotil la edukacijaki inkluzija thaj kaj lašarel le sićuvimasko kvaliteto.

E prezentacija katar e raji Andriamiseza sikadas la kijake rezultatura katar e publikacija *Mother tongue matters: local language as a key to learning*, kaj uključil štar kazoske studije katar bilingvalni/multilingvalni programura kaj si la daki čhib la instrukcijaki čhib: 11 katar 13 lokalni čhiba plus francuzicko ando Mali; maj but de 430 katar 820 vernakularni čhiba ande Papua New Guinea; Kečua thaj španijolicko ando Peru; thaj španijolicko thaj englezicko ande l' USA. Le studentura ande kodola bilingvalni/multilingvalni programura si xaraterisirime katar kodola principialni edukacijake progresura:

- Lengo antrego akademijako progreso thaj lengo progreso ande matematika nakhel o progreso le studentongo, kaj si ande monolingvalno sekundarno-čhibako sistemo.
- Lengo rezultato ande dujto čhib si po agor pe jek učipe le studentonca katar o monolingvalno dujtona čhibako sistemo.
- Von aresen adicionalno čhibake kompetencije vi pe pengi angluni čhib.
- Von participirin maj aktivno ande sićuvimasko proceso thaj haćaren pe maj sigurno pa sićuvipe.

Le participantura si dine godji, ke ka 21. februaro si *International Mother Language Day* (UNESCO) thaj po 26. Septembro si *European Day of Languages* (Evropako Konsilo).

O planingo pala o futuro

Evropako Centro pala Moderni Čhiba – Projektoske Propozicije: *Waldemar Martyniuk, Eksekutivno Direktoro*

O ECML biandilo ando berš 1994 sar jek buhljardo kontrakto katar Evropako Konsilo; pe kaća vrjama si les 34 membroske thema. Dino dumo si lo katar la Avstrijake raj, leski bući ankerel jek sekretariato, e kontrola kerel jek Governingosko Bordo, ande savo si po jek avtoriteto katar svako membrongo them. Leski bući si, te del dumo e implementacija katar la Evropake Konsiloske politike, save si pe sama katar la čhibaki edukacija,

te promotil inovacije thaj te lokhjarel e reforma katar čhibako sićaripe/sićuvipe, te formiril jek mrjaža ekspertongi thaj te buhljarel laše praktike.

O ECML kerel bući via štare beršenge medium-termonge programura; le štare thaj duje beršenge programura si ko-ordinirime katar internacionalni ekspertonge timura. Le projektonge participantura aven nominirime katar nacionalni nominacijake avtoritetura, lendar ažukerdol te participirin von pe formacija katar internacionalni netvorkura thaj te funkcionišin sar nacionalni multiplikatorura. Le projektonge rezultatura aven publicirime thaj hulade bilovengo sar knjige thaj/vaj CD-ROM; von šaj vi te ladaven pe tele katar ECML *website*. Ande aktualno medium-termosko programo (2008–2011) arakhadon 20 projektura pe štar temake sekcije: evaluacija, kontinuiteto pe čhibako sićuvipe, topikaki thaj čhibaki edukacija, plurilingvalno edukacija. O ECML si puterdo ko-operacijake propozijenge, uključime e Romani čhib; o angluno paso kam avel jek eksploracijako kidipe ando foro Graz.

Sar šaj te implementirin pe le instrumentura katar la Evropako Konsilo ande specifični naionalni kontekstura? (plenarno diskusija)

- O Joe Sheils andas le participanton ande sama, ke amen sam pe kaća vrjama ande dekada katar le Romengi inkluzija. Vov čudisalo sar anel kodja jek efekto pe sama katar e Romani čhib. Maj dur čudisalo te šaj le Romengo Edukacijako Fondo del dumo e implementacija katar Kurikula pala e Romani Čhib thaj o ELPs pala e studentura katar e Romani čhib.

- E Philia Thalgott prezentirindas jek rezime katar 11 atvetura, save primisardas pe pušimaske liste, save sas bišalde le participantonge maj anglal katar o seminaro:
  - Ande duj thema e Romani čhib či sićardol ande la edukacijako sistemo; ande jek them si uključime ando *mainstream*; ande panž thema voj sićardol ande maj xanci sar oxto škole; ande duj thema voj sićardol maškar oxto thaj dešupanž škole; ande jek them voj si sićardi ande maj but de 200 škole.
  - Ande jek them si maškar 90 thaj 200 studentura save sićon e Romani čhib ande škola, ande panž thema si maškar 400 thaj 900 studentura, ande duj thema si maj but de 1,000 studentura, ande jek them si maj but de 25,000 studentura, kaj sićon romanes.
  - Ande efta thema naj treningo vaj daba naj treningo pala sićaritorja katar e Romani čhib; ande jekh them si alternativni treningoske forme; ande trin thema kak treningo šaj arakhel pe.
  - Štar akutni potrebe si : sićaritorjongo treningo (7 atvetura); sićuvimaske materijalura/tekstoske knjige (6); nevi kurikula (2); ažutipe pe politikako levelo (2).
  - Le pušle žene gindisale, ke la Evropako Konsilo daštil te del dumo o sićaripe thaj o sićuvipe katar e Romani čhib, kodolasa kerel rekomandacije pa e daka čhibaki edukacija; te anzarel sićaritorjongo treningo, te anzarel specialistongi konzultacija; te anzarel ženen thaj materijalo te del dumo le debate pa sićaripe/sićuvipe la Romana čhibako; te lokhjarel o paruvipe katar informacije, katar sićarimaske materijalura thaj katar personalo; te del dumo e netvorkoski formacija; te del dumo e implementacija katar e Kurikula pala e Romani Čhib thaj le ELPs.

- Pe tomna 2008 ankerdilo jek kidipe ando Beograd, kaj avile khetane le thema katar e demultuni Jugoslavija. Jeg djes sas šinado la diskusijake pe sama katar e standardizacija la Romana čhibaki pala kadala panž thema thaj le ekspertura arakhle korkoro pes, kaj si von preparirime te keren bući pe kodo projekto. Planura egzistirin, te putrel pe jek centro pala e Romani čhib thaj e Romani kultura ande l' Skoplje thaj te formiril pe jek bućaki grupa ando berš 2010, savi kam treniril biše sićaritorjon ande demultuni Jugoslavijaki Republika Makedonija. E intenzija si, te promotil pe e Romani čhib sar daki čhib ande edukacijako sistemo. O Mai Beijer maladas, ke ando Švedo egzistiril e intenzija te producirin pe materijalura ande dialektura katar e demultuni Jugoslavíjaki Republika Makedonija.

- O Bashkim Ibishi maladas, ke angla duj berš e Kosova adoptirisardas jek strategija pala e Romengi integracija, pala kodja la Edukacijako Ministerijumo formirisardas jek grupa, te kerel jek školaki kurikula pala e Romani čhib. Le Romengi komuna si desa angažirime thaj e Kosova ažukerel te kerel bući kethane avere themenca, te barjarel ekspertiza, specifično ando sektoro katar sićaritorjongo treningo. O Joe Sheils maladas, ke la Čhibaka Politikaki Divizija kam organizuil jek seminaro pa e čhibaki edukacija ande Kosova po šon marto 2009.

- Uni participantura mothode, kaj pala e implementacija katar e Kurikula pala e Romani Čhib thaj pala le ELP kam trobul financjako ažutipe. O Joe Sheils andas pe sama, ke kado projekto si de fakto getome thaj kak financjako ažutipe kam avel subjekto katar jek aver eksterno fondingo.

- E Ulrike Pawlata mothodas, kaj o nevo etablirime Kompetencijako Centro pala Plurilingvalizmo katar o Universiteto Graz si preparirime te organizuisarel seminarura ande kolaboracija katar ECML thaj te teljarel le projektosa, te implementiril e Kurukula pala e Romani Čhib ande Austrija.

- O Adrian Marsh maladas, ke ande Turkija le lokalni komune si multiplikatorura. Našti thol pe e Kurikula pala e Romani Čhib thaj le ELPs ande nacionalno edukacijako sistemo, numa šaj avel jek regionalno kooperacija ande thema kaj trajin Xoraxane Roma.

Planingo pala o futuro

- E Susanna Lehtonen mothodas, ke katar 2010-2011 kam getol e Finlanda jek nevi nacionalno kurikula, savi šaj lel sama pe Kurikula pala e Romani Čhib thaj le ELPs pala studentura katar e Romani čhib. Katar la Finlandaki perspektiva avelas mišto, te avenas materijalura pe trin levelura te avel ušaradi e antrego bazaki edukacija.

- E Barbara Simpson maladas, ke pala l' sićaritorja avelas maj ušoro, sar te hasnin le ELPs, te avenas ande lenge vas apropriatni sićarimaske/sićuvimaske materijalura. Jek angluno paso karing kado ciljo šaj te avelas, te dikhen pe le materijalura, save si već getome thaj te alosaren pe kodola, save harmonisirin le ELP-osa. Pala kodja šaj tholas pe jek manušengi mrjaža ande l' diferentni thema save paruvenas maškar peste le materijalura thaj kadja te ašavel pe o kapkano, te formirin pe le materijalura numa pe jek modo.

- Uni participantura kerde referencija karing jek lista katar publicirime romane materijalura kidime katar o Peter Bakker. E lista šaj primil pe pa *website* katar la Lingvistikako Departmano katar o Univerziteto Aarhus. E Barbara Simpson maladas, ke la Evropako Konsilo kidas kak kulturako materijalo.

- E Mai Beijer maladas, kaj si importantno, te dikhen pe le materijalura, save egzistirin andar e perspektiva katar e Kurikula pala e Romani Čhib. Kana kodja kerdas pe ando Švedo, jek kursoki knjiga sas te šudel pe, numa duj avera sas ando konkordo la Kurikulasa.

- O David Little mothodas, ke ekstremno pharo si la edukacijako paruvipe, kana si kasavi struktura, te kerel pe jek bući katar baro vučipe ži tele *(top-down)* aj kodja pe jek bari skala. Vov maladas, mištipe si, te kerel pe bući pe jek cikni skala, savi maj feder maladjol pala diferentni potrebe (po eksemplo kurikulaki reforma, materijalongi formacija, sićaritorjongo treningo, implementacija katar klase) ande 'k singularno ramosko projekto.

- E Agnes Daroczi mothodas, kaj e Kurikula pala e Romani Čhib thaj le ELPs putren o vudar pala e čači emancipacija, feri kana naj materijalura te thon pe ande le šavorenge vas, athoska khanči či anklel. Ando Ungro egzistirin numa duj škole thaj jek *kindergarten* kaj si e Romani čhib la edukacijako medijumo, aj kodja pe relacija katar 800.000 Roma, save trajin ando Ungro.

- E Barbara Simpson sikadas e importansa, te thol pe jek knjiga ando vas le studentongo. Voj andas ande godji o *Milestone ELP project*[4] kaj si formirime sićuvimaske materijalura thaj sikadas lengo than pe projektongi *website*.

- O Hristo Kyuchukov maladas, ke butivar jek deficito knjigengo angerel ži kothe, te na teljarel pe le sićarimasa katar e Romani čhib. Vov andas e propozicija pala e formacija katar sićaritorjonge asocijacije, sar jek drom, te avel o paruvipe maj lokho, šaj te avel tala e patronaža katar jek maškar-themutni asocijacija. Vov maladas, ke katar o maškar katar le 1990s žal e lingvistika sa angle pe sama katar investigacija, svako dujto berš ankerdol jek konferencija pe kodja sama.

- E Miranda Vuolasranta andas pe godji, ke ando berš 2003 maladjile pe jek than čhibake sićarimaske ekspertura sićaritorjonca katar e Romani čhib. Numa pala duj kidimata andas pe e decizija pala e implementacija katar e Kurikula pala e Romani Čhib. Projektura pala e implementacija katar e Kurikula šaj financirinas pe katar Romengo Edukacijako Fondo vaj katar nacionalni edukacijake avtoritetura.

[4] http://www.iilt.ie/teaching_materials/default.asp?NCID=71

- O Joe Sheils mothodas, ke vov tholas e Romani čhib pe agenda katar jek kidipe, savo si planirime maškar la Čhibaki Politikaki Divizija thaj maškar la Evropaki Komisija.

- E Lilijana Kovacheva mothodas, ke ande but thema egzistirin tekstoske knjige profesionalnone desajnosa. Voj kam thol peski zor, te avel e Kurikula pala e Romani Čhib thaj le ELPs ande pe Bulgarijaki čhib thaj vi pe jek Bulgarijako Romano dialekto. E Bulgarija naj la o potencialo te anzarel sićaritorjongo treningo, numa avelas la volja te bišavel sićaritorja pala treningo ando foro Graz. Voj mothodas maj dur, ke jek maškar-themutni organizacija anevesa Next Page[5] koordiniril e publikacija thaj o buhljaripe katar romane knjige.

- O Stanislav Stankiewicz (ERTF) maladas, ke e Kurikula pala e Romani Čhib thaj le ELPs zaslužin jek dujto diskusijaki faza. Paša neve materijalura trobul amen jek eksperimento kaj si involvirime 10–12 sićaritorja. Kodja ažutilas amen te arakhas so maj trobul thaj so trobul te kerel pe ando futuro.

- La Małgorzata Różycka plačal e ideja, te formirin pe romane sićaritorjonge asocijacije. Laki intenzija sas te sikavel o ELP le romane školake asistentonge.

- E Christina Rodell Olgac maladas, ke le Roma si jek katar panž priznajime nacionalni minoritetura ando Švedo. Kurikule sas pe revizija, numa xanci kerdas pe pala e sićaritorjongi edukacija, na kadja ande laki institucija.

- O Florin Fleican mothodas, ke e Rumunija organizuisardas trine kurkenge milaske kursura, kaj futurni sićaritorja pala e Romani čhib šaj sićon sar te sićaren e čhib kethane la romana historjasa thaj la romana kulturasa.

- O Jan Heros najisardas la Evropake Konsiloske, le raske David Little thaj la rajake Barbara Simpson pala lengi bući: e vrjama avili, te le Romenge komune teljaren. La Slovakijaki Republika getosardas pe kaća vrjama la standardizacijako proceso pala e Romani čhib thaj si akana ande pozicija te hasnil e Kurikula thaj le ELPs. Vov del dumo e ideja, te formirin pe nacionalni asocijacije katar Romana čhibake sićaritorja.

Agoreske referencije, o seminaro phandadol: *Joseph Sheils*

O Joe Sheils mothodas, ke le individualni participantura trobun te informirin penge nacionalni ran pa kodja, so kerdjol, ke ignoranca anel dar. Vov maladas ke o ERTF si o propriatno instrumento te lel opre e ideja, ke trobul te avel jek internacionalno asocijacija katar sićaritorja katar e Romani čhib. La Čhibaka Politikaki Divisiza šaj organizuisarel jek *follow-up* kidipe katar le projektoski grupa, te kerel jek bilansa pa kodja, so kerdilo thaj te del pe godji pala futuroske opcije.

Le propozicije, anzarde po seminaro, te kerel pe jek translacija katar e Kurikula pala e Romani Čhib ande bulgaricko, albanicko thaj serbicko čhib las e Philia Thalgott opre, kodolasa, kaj thodas pe *website* jek eksplanacija pa kodja, sar te kerel pe jek aplikacija pala translacijaki permisija. Voj mothodas, kaj o subjekto pala ek eksterno fondingo maj, šaj kaj la Evropako Konsilo daštila, te finansiril jek vaj duj cikne projektura, po eksemplo, e adapcija katar jek ELP modelo pe jek aver Romano dialekto.

E Miranda Vuolasranta andas le participanton ande godji, kaj e Romani čhib si *endangered* thaj le Romane šavoren si o čačipe pala jek kvalikativno edukacija. Voj sikadas la implementacijaki importansa katar e Kurikula pala e Romani Čhib thaj le ELPs thaj najisardas le ekspertonge timoske thaj la Čhibake Politikake Divizijake pala sa, so von kerde te avel o projketo efektivno.

[5] http://www.npage.org/en // *Romani Publications Grants Program*: http://www.npage.org/rubrique19.html

Education des enfants roms en Europe
Education of Roma children in Europe

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE
Language Policy Division
Division des Politiques linguistiques

Evropakoro Forumo e Romengo thaj e Phirutnengo
European Roma and Travellers Forum
Forum européen des Roms et des Gens du voyage

Sikavindos Romanes: Sičarimasko Plano palaj Romani Čhib thaj Evropako Čhibako Portofolio

Evropake Konsilosko Seminaro vaš e decizijake manuša thaj praktikanturja

Strasburgo, 27-28 Novembri 2008

Programo

Žoja 27 Novembri	
08.45–09.30	*Registracija: Sala G 02 – Agora Kher, Allée des Droits de l'homme*
09.30–10.00 Šerutni: Ph. Thalgott	**Putaripen e seminarosko** • *Gabriella Battaini-Dragoni*, Generalno Direktorka katar i Edukacija, Kultura thaj Barvalimos, Terne thaj Sporto, DG IV • *Ambasadorka Irma Ertman,* Permanento Reprezentacija e Finlandaki ando Konsilo le Evropako • Evropakoro Forumo e Romengoro thaj e Phirutnengo (EFRP): *Miranda Vuolasranta*, Vice-Šherutni; Le Forumesko Ambasadoro ande EU • Ekspertongo Komiteto pal Roma thaj Phirutne (MG-S-ROM): *Ian Naysmith*, Vice-Šherutno
10.00–11.00 Introdukcija & Šerutnipe: Ph. Thalgott	• **Introdukcija ando seminaro**: *David Little* o *Sičarimasko Plano palaj Romani Čhib:* Dikhipen e bukjako kerdi ži akana thaj i struktura pal e Evropako Čhibako Portofolio (ECP) o Dikhipen e seminaroske programosko
11.00 - 11.30	*Pauza*
11.30 – 13.00 Šerutno: D. Little	**Piloto pal e "Sičarimasko Plano palaj Romani Čhib": *Raporturja*** • *Bulgaria:* Lilyana Kovatcheva, Hristo Kyuchukov • *Czehikani Republika:* Helena Sadílková • *Švedo*: Angelina Dimiter-Taikon, Iren Horvatne Pučimata thaj diskusije
13.00 – 14.30	*Xabe*
14.30 – 15.45 Šerutni: Ph. Thalgott	**Evropako Čhibako Portofolio (ECP) vaš e sikljovne 6–11 beršenge** Introdukcija ando ECP thaj o phandipen ko Manualo: *Barbara Lazenby Simpson*
15.45 – 16.15	*Pauza*
16.15 – 17.45	Introdukcija: *Barbara Lazenby Simpson* Ateliero bukjako pal o ECP vaš e sikljovne 6–11 beršenge: sugestije vaš i buki, astarindos e rodimaskelistenca thaj e Manualosa Reakcija parpale

Parasti 28 Novembri	
09.00–10.30 Šerutni: Ph. Thalgott	**Evropako Čhibako Portofolio (ECP) vaš e sikljovne 11-16 beršenge** *Barbara Lazenby Simpson* Introdukcija partikularno fokusosa pe ververimata maškar kado thaj o angluno modelo Pučimata thaj parpale phenimata pal e *Sičarimasko Plano palaj Romani Čhib Sićarimasko*, ECP-urja, implementacija, ekc.
10.30–11.00	Pauza
11.00–11.30 Šerutno: J. Sheils	**Politikake inicijative:** • E 'Evropaki Karta vaš e Regionalno Minoritatenge Čhiba' thaj Romani: *Dieter Halwachs* • UNESCO: "Kherutne Čhibake Bukja : Lokalno čhib sar klidin e lačhe siklimaski": *Noro Andriamiseza*
11.30–12.30 Introdukcija & Šerutno: Joseph Sheils	**Plano vaš o avutnipe:** • Evropako Centro vaš Moderno Čhiba (ECMC) – Projektoske Propozicije: *Waldemar Martyniuk,* Eksekutivno Direktoro • Sar šaj te oven implementisarde ando nacionalo konteksto e specifično instrumenti e Evropake Konsiloske: *Turo mesaljako*
12.30–14.00	*Xabe*
14.00–15.30 Šerutno: J. Sheils	**Plano vaš o avutnipe** (maj dur) Kolaboracijake paruvimata thaj networko *Kontribucijasa katar o David Little thaj i Barbara Lazenby Simpson*
15.30–15.45	Konkluzije thaj phandipen e seminarosko: *Joseph Sheils*
15.45–18.00	*Šajpen vaš informalno kidipen(mata) e romenge te planuin avutnimaske akcije*

*E Divizija pal e **Čhibaki** Politika prinžarel mišto o finacialo suporto katar e Finlandake autoriteturi savo kerdjas i preparacija e referencijake intrumenturjengi vaš i romani thaj o organizisaripen kadale seminarosko te ovel šajutno.*